

УДК 378.091.4:14

Jarosław Charchuła

ORCID iD 0000-0002-8470-7374

Doktor nauk humanistycznych z zakresu socjologii,
Zastępca Dyrektora InstytutuNauk o Wychowaniu ds. Dydaktycznych,
Akademia Ignatianum w Krakowie,ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków, Rzeczpospolita Polska,
jaroslaw.charchula@ignatianum.edu.pl

KONCEPCJA EDUKACJI SPOŁECZNEJ W UJĘCIU JOSÉ ORTEGI Y GASSETA I JEJ WSPÓŁCZESNE ODNIESIENIA

Artykuł poświęcony jest postaci Jose Ortegi y Gasseta, myśliciela XX wieku, który założył nową szkołę filozoficzną i zgromadził wokół siebie wielu uczniów. Hiszpański myśliciel uczynił nauczanie i pedagogikę swoim zawodem i powołaniem życiowym i zyskał sławę «wychowawcy obywatela» lub «pedagoga politycznego». Celem artykułu jest analiza pedagogicznych aspektów teorii społecznej Jose Ortegi y Gasseta, która analizuje pedagogiczne aspekty teorii społecznej Jose Ortegi y Gasseta, które koncentrują się bardziej na problemach społecznych niż na założeniach metafizycznych. Filozofia hiszpańskiego myśliciela jest pełna głębokiej pedagogiki, którą kierował się także w swojej pracy naukowej i działalności społecznej. Pedagogika w jego teorii i pracy ma nie tylko aspekt dydaktyczny, ale w końcu jest niezbędnym elementem filozofii politycznej, ponieważ jest to sposób organizacji społeczeństwa i włączania ludzi w życie obywatelskie.

Skupia się na głównych aspektach jego badań, które definiują myśliciela jako przedstawiciela liberalizmu o wyraźnym charakterze społecznym. Jednak jego pojęcie elity było często interpretowane jako elitarne, bliskie konserwatywnym postawom, co wynikało ze zbyt uproszczonej interpretacji pojęć «masy» i «elity» w rozumowaniu hiszpańskiego filozofa.

Artykuł przedstawia wybrane aspekty biografii Jose Ortegi y Gasseta, w których szczególną uwagę zwraca się na odniesienia pedagogiczne. W ten sposób prześledzono ewolucję jego poglądów i różne sytuacje «życia codziennego», które wpłynęły na koncepcję, stworzone przez autora.

Kolejnym etapem analizowania pracy Jose Ortegi y Gasseta była koncepcja poglądów pedagogicznych. Ten okres kształtowania się poglądów myśliciela hiszpańskiego często nazywany jest w literaturze jako okres «pedagogiki społecznej», ponieważ autor określa w nim wykształcenie jako narzędzie do zmiany i doskonalenia społeczeństwa.

Słowa kluczowe: edukacja obywatelska; filozofia okoliczności; José Ortega y Gasset; pedagogika społeczna.

© Charchuła Jarosław, 2020

<https://doi.org/10.28925/2226-3012.2020.9.2>

Wprowadzenie. Hiszpańska myśl społeczna XX wieku została niemal całkowicie naznaczona postacią José Ortegi y Gasseta, który zapoczątkował nową szkołę w filozofii i zgromadził wokół siebie wielu uczniów. Ponadto, w porównaniu z innymi myślicielami, był on jednym z niewielu intelektualistów, którzy uczynili z nauczania i pedagogiki swój zawód i życiowe powołanie, przez co był często określany «pedagogiem obywateli» lub «edukatorem politycznym».

Celem niniejszego artykułu jest analiza pedagogicznych aspektów teorii społecznej

Ortegi y Gasseta (Przygotowanie artykułu było możliwe dzięki realizacji działalności naukowej w ramach konkursu Miniatura 2 organizowanego przez Narodowe Centrum Nauki (numer rejestracyjny działania: 2018/02 / X / HS6 / 01458)). Założenia filozoficzne tego autora, jego koncepcja globalnej rzeczywistości, w dużej mierze determinuje jego pedagogikę. Teoria społeczna Ortegi y Gasseta bardziej niż na założeniach metafizycznych, koncentruje się na kwestiach społecznych. Jest to filozofia «okoliczności», która pozostaje zjednoczona z najbliższą rzeczywistością jednostki i jej życiem codziennym. Filozofia hiszpańskiego myśliciela jest nasycona głęboką pedagogiką, którą

kierował się też w pracy akademickiej i działalności społecznej. Pedagogika w jego teorii ale i pracy ma nie tylko aspekt dydaktyczny, ale w ostatecznym rozrachunku jest niezbędnym elementem filozofii politycznej, ponieważ jest to sposób organizowania społeczeństwa i włączania człowieka w życie obywatelskie.

Główna linia badań istniejących wokół pedagogiki Ortegi y Gasset określa myśliciela jako przedstawiciela liberalizmu o wyraźnym charakterze społecznym. Jednakże jego koncepcja elit często była interpretowana jako elitarność zbliżona do postaw konserwatywnych, co może być wynikiem zbyt uproszczonej interpretacji stosowanych przez hiszpańskiego filozofa pojęć «masa» i «elita».

Jeśli chodzi o strukturę przedstawionych rozważań, artykuł rozpoczyna się od analizy wybranych aspektów biografii Ortegi y Gasset, zwracając szczególną uwagę na odniesienia pedagogiczne. W ten sposób lepiej ukazana zostanie ewolucja jego poglądów i to w jakim stopniu różne sytuacje «życia codziennego» wpływały na koncepcje tworzone przez autora. Ta analiza jego biografii koncentruje się na okresie, którego datą graniczną jest roku 1914, jest to bowiem czas w którym miały miejsce istotne, z punktu naszych rozważań, wydarzenia.

Po tej kontekstualizacji analizowane będą założenia koncepcji wypracowanych przez hiszpańskiego myśliciela w tej fazie jego twórczości, podkreślając obecne w niej elementy pedagogiczne. Ten etap kształtowania się poglądów hiszpańskiego myśliciela bywa często nazywany w literaturze przedmiotu okresem «pedagogiki społecznej», w nim bowiem autor określa edukację jako środek zmiany i doskonalenia społeczeństwa.

Życie i działalność. Ortega y Gasset był jednym z najwybitniejszych hiszpańskich filozofów swoich czasów i jednocześnie pedagogiem, posiadającym ogromną «wrażliwość» społeczną. Był często określany narodowym pedagogiem, poszukującym reformy i transformacji Hiszpanii (Acevedo Guerra, 2014, s. 36). W tym celu używał wszelkich dostępnych mu środków, takich jak dziennikarstwo, uniwersytet, czasopisma czy polityka.

Ortega y Gasset urodził się w Madrycie 9 maja 1883 r. Jego rodzina ze strony ojca związana była z dziennikarstwem, zaś ze strony matki z polityką i wojskiem. Jego dziadek, ze strony matki, Eduardo Gasset y Artime, założył w 1867 roku gazetę *El Imparcial*, związaną ze środowiskami liberalnymi, która była pierwszą prawdziwie nowoczesną i profesjonalnie prowadzoną hiszpańską gazetą

ze stałymi felietonistami i korespondentami za granicą (Lasaga Medina, 2003, s. 15–40).

W 1891 roku Ortega y Gasset i jego brat rozpoczęli naukę w jezuickiej szkole średniej San Estanislao de Kostka w Miraflores del Palo w Maladze. Po ukończeniu szkoły średniej, Ortega y Gasset rozpoczął studia uniwersyteckie z filozofii i prawa na Uniwersytecie Deusto, również należącego do Towarzystwa Jezusowego (tj. jezuici). W 1899 r. porzucił jednak studia prawnicze i rozpoczął naukę w Universidad Central w Madrycie (w 1971 roku Universidad Central podzielił się na Universidad Complutense de Madrid i Universidad Politécnica de Madrid), gdzie ukończył filozofię i literaturę w 1902 r. W 1904 r., dwa lata po ukończeniu studiów, otrzymał stopień doktora z pracą doktorską pod tytułem «*Nota sobre los legendarios trabajos del año mil*» («Uwaga na temat legendarnych dzieł z tysięcznego roku»). Życie zawodowe Ortegi y Gasset wydawało się w tym okresie być ukierunkowane na edukację, ale jego ambicje pedagogiczne mierzyły znacznie wyżej. Myśliciel za najważniejsze wyzwanie stojące przed Hiszpanią, jemu współczesną, uważał problem braku odpowiedniego poziomu kultury a co się z tym wiąże także «ducha naukowego». Jako najważniejsze remedium na tak określone problemy społeczne autor upatrywał poprawę poziomu edukacji «szerokich mas społecznych» (López Frías, 1985, s. 29).

Kolejnym istotnym wydarzeniem dla kształtowania się poglądów Ortegi y Gasset był wyjazd do Niemiec w 1905 r., gdzie zetknął się on z pedagogiką społeczną Paula Natorpa, dla którego proces socjalizacji powiązany jest ściśle z procesem indywidualizacji i w związku z tym twierdził między innymi, że dzieci powinny być kształcone nie jako pojedyncze jednostki, ale jako członkowie społeczeństwa, aby przyczynić się do jego wzrostu (Cerezo Galán, 2011, s. 123). Ponadto, podczas pobytu w Marburgu, jego zainteresowanie polityką zaczęło się stopniowo zwiększać, warto jednak podkreślić, że było ono rozumiane przede wszystkim jako działanie pedagogiczne i kulturowe (Gil Villegas, 1996, s. 84).

W roku 1909 Ortega y Gasset został mianowany wykładowcą psychologii, logiki i etyki w Escuela Superior del Magisterio de Madrid (Wyższa Szkoła Edukacji w Madrycie), co spowodowało jego powrót do Hiszpanii. Szkoła ta została założona niewiele wcześniej w celu odnowienia oświaty w Hiszpanii i, paradoksalnie, myśliciel w nieopublikowanym artykule zatytułowanym «*Anarquía gubernamental*» («Anarchia rządowa»),

stwierdził jednak, że misja szkoły od pierwszej chwili, ze względu na sposób organizacji, została «skazana» na niepowodzenia. Psychologia bowiem nie miała być wykładana w sposób niezależny, ale powiązana z Logiką i Etyką, zupełnie odwrotnie jak w przypadku Religii, która miała przywilej bycia autonomicznym podmiotem nauczania (Arias Argüelles-Meres, 2005, s. 79–85). Ortega y Gasset dostał możliwość rozwiązania tego problemu, na ile było to możliwe, i nadał psychologii znaczenie, które według niego powinna posiadać. Takie określenie roli psychologii miało też znaczenie dla jego rozumienia najważniejszych założeń pedagogicznych, co zostanie szerzej ukazane w kolejnych częściach prowadzonych rozważań.

Ze względu na główny problem artykułu warto również wspomnieć o tym, że w roku 1910 Ortega y Gasset wygłosił wykład pod tytułem «*La pedagogía social como programa político*» («Pedagogika społeczna jako program polityczny»), z wyraźnym nawiązaniem w stronę pracy Natorpa. Wykład ukazał się w piątym numerze magazynu *Europa*. Analizował w nim przede wszystkim kwestie dotyczące obrony edukacji społecznej i procesu socjalizacji w szkole oraz przedstawił pedagogikę jako zasadniczy element wszelkiej odnowy politycznej. W swoich rozważaniach z tego okresu, hiszpański myśliciel stopniowo odchodzi od myśli Joaquína Costy i idei fenomenologicznych, choć filozofia ta posłużyła mu później do ustrukturyzowania jego myśli (San Martín, 2012, s. 65–89). Ortega y Gasset zauważył, że problem Hiszpanii nie dotyczy klasy politycznej, ale całego społeczeństwa. Jego zdaniem rozwiązaniem jednak nie może być przeprowadzenie zwykłej reformy administracyjnej ale zainicjowanie głębokiej zmiany społecznej, która będzie możliwa tylko przy odpowiednio przygotowanym i skutecznie wdrożonym programie edukacji (Assunção, 2012, s. 38–58).

Ortega y Gasset wraz z regeneracjonistami (regeneracionizm — od hiszpańskiego słowa regeneracionismo — nurt intelektualny, którego przedstawiciele w sposób naukowy analizowali przyczyny kryzysu i okresu dekadencji, jaki rozpoczął się w Hiszpanii pod koniec XIX wieku. Do najważniejszych zwolenników tego nurtu należeli m.in. Joaquín Costa, Macías Picavea a także Lucas Mallada i Rafael Altamira y Crevea. Do głównych tytułów promujących idee tego nurtu należały między innymi «*Revista Contemporánea*», «*La España Moderna*» i «*Nuevo Teatro Crítico*») bronili edukacji, która miała swój początek w społecznych uwarunkowaniach rozwoju osoby,

przez co, wydaje się, że nadawali pierwszeństwo aspektowi społecznemu przed indywidualnym. Według niego potrzeby społeczne powinny być tymi, które wyznaczają kierunek edukacji, której celem jest osiągnięcie prawidłowo realizowanego procesu socjalizacji. W tym kontekście rozważań hiszpańskiego myśliciela widać wyraźne wpływy takich autorów jak Natorpa, Pestalozziego czy Herbarta (Monfort Prades, 2014, s. 38–62). Dla madryckiego filozofa była to pedagogika ukierunkowana na cele polityczne, jego zdaniem bowiem, tożsamość narodowa musiała zostać osiągnięta poprzez edukację, do czego niezbędna była decentralizacja kraju.

W latach 1913 i 1914 Ortega y Gasset spędził kilka miesięcy w *El Escorial*, gdzie napisał większość swojej pracy «*Meditaciones del Quijote*» («Medytacje o Don Kichocie»), jak również prolog do pracy J. F. Herbarta «*Pedagogía general derivada del fin de la educación*» («Pedagogika ogólna wywodząca się ze schyłku edukacji») (Silver, 1978, s. 36–63). Od tego momentu hiszpański myśliciel w swoich poszukiwaniach naukowych zaczął się koncentrować zdecydowanie bardziej na budowaniu założeń swojej koncepcji filozoficznej, która skierowała go do bardziej indywidualistycznej koncepcji edukacji, która w bardziej potocznych i aktualnych warunkach mogłaby nazywać się pedagogiką liberalną.

Hiszpański myśliciel zmarł 18 października 1955 r., poświęcił swoje życie nauczaniu, zarówno na uniwersytecie, w gazetach, jak i na konferencjach. Wyróżniał się jako nauczyciel ze względu na swoje poświęcenie i oddanie uczniom, jeden z nich, Pedro Caravia, powiedział, że trzecim powołaniem Ortegi, po filozofii i dziennikarstwie, była pedagogika (Romano, 1976, s. 245). Analizując jednak prace Ortegi y Gassetta można w sposób uzasadniony stwierdzić, że pedagogika była pierwszym i podstawowym powołaniem Ortegi y Gassetta, ponieważ cała jego filozofia i wszystkie jego artykuły przepełnione są pedagogiką i mają na celu podniesienie poziomu kulturowego społeczeństwa.

Edukacja jako instrument polityczny. Wkład Ortegi y Gassetta w rozwój teorii pedagogicznej nie sprowadza się jedynie do licznych pism poświęconych tematowi edukacyjnemu, ale przenika całe jego myślenie filozoficzne, koncepcję tego, kim powinien być intelektualista i jak powinien wyrażać swoje idee (Gaos, 2013, s. 63). W analizowanym okresie kształtowania się koncepcji społecznej Ortegi y Gassetta określał on edukację jako główny instrument rozwiązywania problemów

Hiszpanii, jako narzędzie moralnej i intelektualnej transformacji, która podniesie poziom społeczny narodu. Na tym etapie hiszpański myśliciel sformułował swoje główne idee pedagogiczne, które później rozwijał. Jest to etap, w którym Ortega y Gasset był w stałym kontakcie z niemiecką filozofią. Pomiedzy rokiem 1906 i 1907 studiował w Marburgu z neokantystami Hermannem Cohenem i Paulem Natorpem, pod których wpływem się znajdował i przez których wszedł w kontakt z głównymi nurtami pedagogicznymi rozwijającymi się w Europie (Castelló Meliá, 2009, s. 47). Jego podejście w tych latach jest bardzo podobne do poglądów głoszonych przez przedstawicieli Wolnego Instytutu Naukowego (Institución Libre de Enseñanza — został założony w 1876 roku przez grupę profesorów (wśród których byli Francisco Giner de los Ríos, Gumersindo de Azcárate i Nicolás Salmerón), którzy opowiedzieli się w obronie wolności akademickiej w kwestii nauczania w sprawach religijnych, politycznych i moralnych. Stowarzyszenie za swój główny cel przyjęło obronę prawa do wolności w środowisku akademickim, zainspirowaną poglądami Karla Chrisitana Friedricha Krause) (Gabriel-Stheeman, 2000, s. 29–41).

W kontekście analizowanego tematu warto podkreślić, że hiszpański filozof uważał, że oprócz polityki, człowiek posiada inne możliwości przekształcania społeczeństwa, a głównym z nich jest właśnie edukacja. Z tego powodu «pedagogika obywatelska» lub «społeczna» jest istotnym aspektem życia w społeczności i poprzedza politykę (Aranguren, 1958, s. 25). Aby precyzyjniej określić, które ideały pedagogiczne są najbardziej odpowiednie do osiągnięcia tak zwanego uszlachetnienia człowieka, Ortega y Gasset dociekał, czym z metafizycznego punktu widzenia jest człowiek. Ponadto, chociaż uważał, że pedagogika jest najlepszym sposobem na ulepszenie społeczeństwa, sądził, że aby osiągnąć ten cel, należy wziąć pod uwagę cechy społeczeństwa, w którym będzie stosowana, aby określić, które z nich mogą zostać najskuteczniejszymi metodami pedagogicznymi (Almeida Amoedo, 2014, s. 138).

Zdaniem Ortegi y Gasset celem edukacji społecznej powinno być «europeizowanie» Hiszpanii, w obliczu braku skuteczności działań hiszpańskich pedagogów ze środowisk liberalnych, szczególnie w zmiana charakteru Hiszpanów, aby dostosować go do europejskich wzorów zachowań. Innymi słowy, pragnął on, aby pedagogika społeczna służyła umieszczeniu Hiszpanii w nurcie tradycji europejskiej. Jego zdaniem edukacja nie jest rzeczą

spontaniczną, wręcz przeciwnie wymaga refleksji i planowania (Ortega y Gasset, 1910, s. 512). Europa, dla madryckiego filozofa, reprezentowała najpełniej to co naukowe, a nauka, jego zdaniem, jest jedyną gwarancją przetrwania moralności i wartości europejskich (Ortega y Gasset, 1908, s. 106).

Założenia pedagogiki społecznej zaproponowana przez Ortegę y Gasset opierają się na założeniu, że edukacja każdej jednostki jest podstawą społeczeństwa. Jego zdaniem istotne jest aby każda osoba wiedziała, jak poradzić sobie z trudnościami życia i jak być przygotowaną w obliczu niepewności spowodowanej przyszłością. Ponadto Ortega y Gasset uważał, że rządzący społeczeństwem, w dużej mierze określają cnoty lub wady tego społeczeństwa. Pedagogika społeczna może skutecznie pomóc, jego zdaniem, w wytworzeniu właściwego etosu w społeczeństwie aby zapobiec wybieraniu rządzących, którzy nie propagują i nie przekazują odpowiednich wartości (Ortega y Gasset, 1911, s. 213).

Ponadto Ortega y Gasset oczekiwał od edukacji, zwłaszcza uniwersyteckiej, aby była w stanie zaoferować podstawową wiedzę na której każdy może zbudować wizję świata, która jest wystarczająco solidna, aby pomóc przetrwać w chaosie zewnętrznych «okoliczności» (Ortega y Gasset, 1910, s. 518). Uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że hiszpański myśliciel w ten sposób stał w obronie podstawowej wiedzy humanistycznej aby sprzeciwić się nadmiarowi specjalizacji, która już w jego czasach zaczęła występować w systemach edukacyjnych. Ponadto, co podkreślał Ortega y Gasset, kultura nie składa się tylko z «praktyczności i techniki», dlatego nie należy profilować edukacji wyłącznie na tę ścieżkę.

W tym kontekście warto przywołać artykuł «La pedagogía del paisaje» («Pedagogika krajobrazu»), który Ortega y Gasset opublikował w 1906 roku, twierdził w nim, że odpowiedni krajobraz naturalny może inspirować i skłaniać człowieka do wyboru oraz realizacji cnót moralnych. Poprzez krajobrazy, jak twierdził hiszpański myśliciel, można nauczyć się moralności i historii, wspominając, co się w nich wydarzyło i chwalać ich piękno. Natura, jego zdaniem, może uczyć lepiej niż jakikolwiek nauczyciel, szczerości i spokoju, które są dwiema istotnymi cnotami, które pedagogika musi w pierwszym rzędzie ukształtować w człowieku (Ortega y Gasset, 1906, s. 54). Poprzez te założenia Ortega y Gasset ukazuje, że wszystko jest w pewnym sensie pedagogiką. Edukacja nie występuje tylko w

środowisku szkolnym, ale człowiek nieustannie uczy się przez to, co go otacza.

Kolejnym istotnym aspektem, o którym wspomina Ortega y Gasset w kontekście stworzonej przez siebie koncepcji edukacji społecznej jest odniesienie do kultury klasycznej. Jego zdaniem, jest ona nie tylko źródłem kultury europejskiej ale kluczem do jej interpretacji, który może nadać sens jej zmianom. Hiszpański myśliciel idzie jednak dalej w swoich założeniach i stwierdza, że zachowanie dziedzictwa grecko-rzymskiego humanizmu, jest koniecznym warunkiem nie tylko rozwoju ale utrzymania kultury europejskiej (Ortega y Gasset, 1907, s. 64). Kontynuując budowanie swojej koncepcji, hiszpański myśliciel, stwierdza w jednym ze swoich artykułów, że edukacja powinna być główną funkcją polityki a skoro klasa polityczna kształtuje w znaczący sposób wzory i wartości istotne dla życia społecznego to polityka i pedagogika nigdy nie powinny być rozdzielane (Ortega y Gasset, 1910, s. 518).

W swoich przemówieniach politycznych w tamtym okresie Ortega y Gasset również kładł duży nacisk na kwestie pedagogiczne, twierdził między innymi, że człowiek jest człowiekiem, gdy jest zdolny do nauki, cnoty i kultury, gdy myśli i zachowuje się moralnie (Valero Lumberras, 2013, s. 49). Wskazywał również, że kultura nie jest mglistym pojęciem ale naukowym opisem fenomenu ludzkiej moralności (Ortega y Gasset, 1914, s. 364–390). Konieczne jest zatem, zdaniem hiszpańskiego myśliciela, aby kultura była w pierwszym rzędzie duchową inspiracją do odbudowy społeczeństwa, aby wszyscy członkowie społeczeństwa mogli w niej uczestniczyć i aby instytucje zostały przekształcone w taki sposób aby wszyscy byli włączeni w proces edukacji. Według niego bowiem edukacja i kultura są głównym sposobem na postęp i rozwój człowieka a tym samym także społeczeństwa (Ortega y Gasset, 1910, s. 514). Nie chodzi jednak o edukację zewnętrznego człowieka, ale raczej o wnętrze człowieka, który myśli, czuje i kocha (Ortega y Gasset, 1908, s. 104).

W wykładzie wygłoszonym w Ateneum w Madrycie 15 października 1909 r. Ortega y Gasset powoływał się natomiast na moralny obowiązek człowieka do doskonalenia się przez całe życie i zagłębiania w relację pomiędzy nauczycielem a uczniem, których istnienie w obu przypadkach zależy od drugiego. Według hiszpańskiego filozofa relację pomiędzy nauczycielem a uczniem można również odnieść do relacji między pokoleniami. Jego zdaniem historyczna rzeczywistość pokolenia polega na byciu punktem przecięcia poprzedniego

pokolenia, które go przygotowało, i następnego, które z niego pochodzi, a więc każde pokolenie jest uczniem starszego i nauczycielem młodszego. Ta podwójna funkcja nauczyciela i ucznia jest tym co istotne w historii (Monfort Prades, 2014, s. 128).

Zdaniem Ortegi y Gasset specyfika ludzkiego życia polega na tym, że jednostka jest uspołeczniona we wspólnocie z innymi. Hiszpański myśliciel podkreślał, że społeczeństwo istnieje wyłącznie jako «tłum» jednostek wpływających na siebie (Ortega y Gasset, 1910, s. 508). Z tego powodu Ortega y Gasset zwraca uwagę, że gdy pedagog staje przed zadaniem nauczania ucznia, robi to, mając do czynienia z osobą, która jest częścią całej tkanki społecznej — mającą rodzinę oraz aspiracje będące konsekwencją jego stylu życia. Człowiek jest zawsze częścią społeczności i jest człowiekiem, o ile wpływa na nią i jest przez nią uwarunkowany, dlatego zdaniem hiszpańskiego myśliciela pedagogika indywidualna będzie błędem. W tym kontekście stwierdzał on, że jeśli edukacja jest przekształcaniem rzeczywistości w sensie pewnej lepszej idei, którą posiadamy, a edukacja powinna być tylko społeczna, pedagogika będzie nauką o przekształceniu społeczeństwa. Dlatego też to co inni określają polityką dla Ortegi y Gasset jest przede wszystkim pedagogiką społeczną.

Hiszpański myśliciel stwierdza też, że pedagog ponosi odpowiedzialność za teraźniejszość, podobnie jak inni ludzie, ale także za przyszłość, ponieważ jest on osobą przygotowującą przyszłość. Ortega y Gasset rozumiał edukację jako środek zdobywania cnót, aby przekształcać rzeczywistość, czyli jako polityczne narzędzie zmiany społecznej. Uważał, że edukacja jest społecznie uwarunkowana, a jednocześnie społeczeństwo jest przez nią kształtowane (Ortega y Gasset, 1910, s. 514). Nie chodzi jednak o koncepcję edukacji praktycznej wykorzystywanej do rozwiązywania konkretnych problemów. Podstawowym celem edukacji, jak twierdził Ortega y Gasset jest kształtowanie bowiem człowieka, a nie środowiska społecznego.

Wnioski. Wpływ Ortegi y Gasset na filozofię hiszpańską był i jest ogromny. W środowisku akademickim jest on główną postacią swoich czasów, a wokół niego powstała tak zwana «Szkoła Madrycka», w której wyróżniali się García Morente, Zubiri i Gaos. Wpływ ten nie ogranicza się jedynie do profesorów, którzy z nim pracowali oraz studentów, których uczył, ale także obejmuje wielu czołowych przedstawicieli kultury hiszpańskiej w połowie XX wieku, takich jak Laín Entralgo lub Aranguren oraz pedagogiki, Lorenzo Luzuriaga.

W niniejszej pracy można dostrzec, że pomimo iż Ortega y Gasset nie był pedagogiem w ścisłym tego słowa znaczeniu, nie przeszkodziło mu to jednak w zbudowaniu spójnej koncepcji pedagogiki społecznej. Założenia pedagogiczne hiszpańskiego myśliciela czerpią z jego myśli filozoficznej, zorganizowanej wokół pragnienia podniesienia poziomu kulturowego nowych pokoleń, skoncentrowanej aż do roku 1914 na całym społeczeństwie. Ortega y Gasset był przekonany, że problem hiszpański jest problemem pedagogicznym, co w dużej mierze określiło jego filozofię i działania polityczne.

Na tym etapie kształtowania swojej koncepcji Ortega y Gasset przyjmował jako jedno z podstawowych założeń to, że edukacja jest narzędziem zmiany społecznej, narzędziem przekształcania społeczeństwa i podnoszenia poziomu intelektualnego oraz moralnego jego członków. Było to niewątpliwie podejście inspirowane między innymi przez Cohena, Natorpa i przedstawicieli Wolnego Instytutu Nauczania.

Ortega y Gasset w swoich pracach, odwoływał się bezpośrednio lub pośrednio do wielu obecnych także dziś kwestii dotyczących tego, jak edukacja powinna być organizowana w jej różnych aspektach i na różnych poziomach. Nie dziwi, na przykład, przypisanie tak dużego znaczenia odpowiedzialności, która sprawia, że społeczeństwo koncentruje się w pierwszym rzędzie na edukacji młodzieży. Edukacja jest jednak działalnością każdego, ponieważ dotyczy wszystkich jako członków społeczeństwa, dlatego też sukcesy i porażki nigdy nie będą należały tylko do kilku osób, ponieważ proces edukacyjny nie ogranicza się do środowiska szkolnego. Rodzina i społeczeństwo jako całość ponoszą również zasadniczą

odpowiedzialność za rozwój edukacji, ponieważ są to dwie naturalne instytucje edukacyjne, w takim samym lub większym stopniu niż szkoła, przez co nie ma sensu odróżniać edukacji formalnej od nauki, którą dzieci mogą otrzymywać każdego dnia w swoim środowisku.

Kolejnym aspektem, który hiszpański myśliciel podkreślał jako kluczowy, jest potrzeba ciągłości i bezpieczeństwa w systemach edukacji. Dotyczy to zarówno zmian legislacyjnych, jak i zmian organizacyjnych oraz ciągłego włączania nowych narzędzi w procesie nauczania i uczenia, takich jak nowe technologie. Innowacja dla madryckiego filozofa jest konieczna, jednakże zawsze musi być zgodna z potrzebą i logicznym planowaniem.

Na postawie przedstawionych założeń edukacji społecznej hiszpańskiego myśliciela można stwierdzić, że Ortega y Gasset jest przykładem dla wszystkich, którzy cenią przede wszystkim etyczny aspekt edukacji. Jego filozofia była narzędziem analizy społeczeństwa aby uczynić je lepszym niż było. Na tym właśnie polegała, jego zdaniem, podstawowa funkcja i zadanie pedagoga. Cała jego działalność była realizacją tych założeń edukacji. Jego proza zachęca czytelnika do refleksji, a poprzez dialog stawia go przed konkretnymi problemami, na które powinien odpowiedzieć. Hiszpański myśliciel w swojej działalności publicystycznej angażował się w dyskusję z czytelnikiem, zmuszał go do myślenia i przekształcania codziennych «okoliczności». W swoich dziełach ukazywał swój status nauczyciela, wychowawcy i dlatego jego filozofia jest tak aktualna, tak bliska każdemu, kto się w nią zagłębi. Ortega y Gasset postrzegał edukację jako wspólnotową metodę uszlachetnienia społecznego, która dotyczy wszystkich i wpływa na wszystkich jako obywateli.

References

- Acevedo Guerra, J. (2014). *Ortega, Renan y la idea de nación*. Universitaria (es).
- Almeida Amoedo, M (2014). (coord.), *A vida como Projeto — senda de José Ortega y Gasset*. Universidade de Évora (es).
- Aranguren, J. L. (1958). *La ética de Ortega*. Taurus (es).
- Arias Argüelles-Meres, L. (2005). *Buscando un Ortega desde dentro: Una nueva biografía sobre el filósofo que fue «un acontecimiento»*. Septem Ediciones (es).
- Assunção, J. (2012). *Homem-massa. A filosofia de Ortega y Gasset e sua crítica à cultura massificada*. Editora Bestiário / Fundación José Ortega y Gasset-Gregorio Marañón (por).
- Castelló Meliá, J. C. (2009). *La hermenéutica narrativa de Ortega y Gasset*. Comares (es).
- Cerezo Galán, P. (2011). *José Ortega y Gasset y la razón práctica*. Biblioteca Nueva / Fundación José Ortega y Gasset — Gregorio Marañón (es).
- Gabriel-Stheeman, L. (2000). *Función retórica del recurso etimológico en la obra de José Ortega y Gasset*. Toxosoutos (es).

- Gaos, J. (2013). *Los pasos perdidos. Escritos sobre Ortega y Gasset*. Biblioteca Nueva / Fundación José Ortega y Gasset-Gregorio Marańón (es).
- Gil Villegas, F. (1996). *Los profetas y el mesías. Lukács y Ortega como precursores de Heidegger en el Zeitgeist de la modernidad (1900–1929)*. Fondo de Cultura Económica (es).
- Lasaga Medina, J. (2003). *José Ortega y Gasset (1883–1955). Vida y filosofía*. Biblioteca Nueva / Fundación José Ortega y Gasset (es).
- López Frías, F. (1985). *Ética y política. En torno al pensamiento de José Ortega y Gasset*. Promociones Publicitarias Universitarias (es).
- Monfort Prades, J. M. (2014). *Filosofía de la cultura en Ortega y Gasset. Entrevistas con expertos*. Editorial Académica Española (es).
- Ortega y Gasset, J. (1958). *Obras completas*, 6 tomos. Revista de Occidente (wszystkie przywołane w artykule pozycje tego autora zostały zaczerpnięte z niniejszej publikacji a przy każdej pozycji umieszczonej w bibliografii został wskazany rok wydania danej pozycji, a także numer tomu w którym się ona znajduje i zakres stron):
- Ortega y Gasset, J. (1906). *La pedagogía del paisaje*. T. 1, s. 53–57 (es).
- Ortega y Gasset, J. (1907). *Sobre los estudios clásicos*. T. 1, s. 63–67 (es).
- Ortega y Gasset, J. (1908). *Asamblea para el progreso de las ciencias*. T. 1, s. 99–110 (es).
- Ortega y Gasset, J. (1910). *La pedagogía social como programa político*. T. 1, s. 503–521 (es).
- Ortega y Gasset, J. (1911). *Una respuesta a una pregunta*. T. 1, s. 211–215 (es).
- Ortega y Gasset, J. (1914). *Meditaciones del Quijote*. T. 1, s. 309–400 (es).
- Romano, V. (1976). *José Ortega y Gasset, publicista*. Akal (es).
- San Martín, J. (2012). *La fenomenología de Ortega y Gasset*. Biblioteca Nueva / Fundación José Ortega y Gasset (es).
- Silver, P. W. (1978). *Fenomenología y razón vital: Génesis de Meditaciones del Quijote de Ortega y Gasset*. Alianza (es).
- Valero Lumberras, Á. (2013). *José Ortega y Gasset, diputado*. De los Diputados (es).

ІНТЕГРАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ХОСЕ ОРТЕГА-І-ГАССЕТА

Хархула Ярослав, доктор гуманітарних наук у галузі соціології (Ph.D),
заступник директора Інституту педагогічних наук із дидактики, Академія Ігнатіанум у Кракові,
вул. Коперніка 26, 31-501 Краків, Республіка Польща, jaroslaw.charchula@ignatianum.edu.pl

Стаття присвячена постатті Хосе Ортега-і-Гассета, мислителю ХХ століття, який започаткував нову школу філософії і зібрав навколо себе багато студентів. Іспанський мислитель зробив викладання та педагогіку своєю професією та покликанням життя, здобув славу «вихователя громадянина» або «політичного вихователя». Метою цієї статті є аналіз педагогічних аспектів соціальної теорії Хосе Ортега-і-Гассета. Так, педагогічні аспекти означеної теорії здебільшого орієнтовані на соціальні проблеми, ніж на метафізичні припущення. Філософія іспанського мислителя насичена глибокою педагогікою, якою він також керувався у своїй академічній роботі та громадській діяльності. Педагогіка у його теорії та праці має не лише дидактичний аспект, але, зрештою, є необхідним елементом політичної філософії, оскільки це спосіб організації суспільства та залучення людей до громадянського життя.

Філософські припущення цього автора, його концепція глобальної реальності значною мірою визначають його педагогіку. Філософія Ортега-і-Гассета — це філософія, яка більше, ніж метафізика, зосереджується на проблемах соціальних обставин.

Стаття починається з аналізу вибраних аспектів біографії Ортега-і-Гассета, приділяючи особливу увагу педагогічним посиланням, щоб краще показати еволюцію його поглядів та краще зрозуміти, наскільки різні ситуації «повсякденного життя» впливали на концепції, створені автором. Цей аналіз його біографії зосереджений на періоді, граничною датою якого є 1914 рік.

Зосереджено увагу на основних напрямках його досліджень, які визначають мислителя як представника лібералізму з чітким соціальним характером. Однак його концепцію еліти часто трактували як елітарну, близьку до консервативних установок, що стало результатом надто спрощеного тлумачення понять «маса» та «еліта» у міркуваннях іспанського філософа.

У роботі представлені вибрані аспекти біографії Хосе Ортеги-і-Гассета, у яких приділено особливу увагу педагогічним посиланням. У такий спосіб простежено еволюцію його поглядів та різні ситуації «повсякденного життя», що вплинули на концепції, створені автором.

Наступним етапом аналізу мислительської роботи Хосе Ортеги-і-Гассета стали концепції педагогічних поглядів. Цей період формування поглядів іспанського мислителя часто згадується в літературі як період «соціальної педагогіки», оскільки в ньому автор визначає освіту як засіб зміни та вдосконалення суспільства.

Ключові слова: громадянська освіта; соціальна педагогіка; філософія обставин; Хосе Ортега-і-Гассет.

THE CONCEPT OF SOCIAL EDUCATION ACCORDING TO JOSÉ ORTEGA Y GASSET AND ITS CONTEMPORARY REFERENCES

Kharkhula Yaroslav, Doctor of Humanities in Sociology (Ph.D),
Deputy Director of the Institute of Pedagogical Sciences in Didactics, Ignatius Academy in Krakow,
26 Kopernika Str., 31-501 Krakow, Poland, jaroslaw.charchula@ignatianum.edu.pl

The article is dedicated to the figure of Jose Ortega y Gasset, a twentieth-century thinker who founded a new school of philosophy and gathered many students around him. The Spanish thinker made teaching and pedagogy his profession and vocation. As a result, Jose Ortega y Gasset was able to gain fame as a «citizen educator» or «political educator».

The aim of this article is to analyze the pedagogical aspects of José Ortega y Gasset's social theory. The philosophical assumptions of this author, his concept of global reality, largely define his pedagogy. Ortega y Gasset's philosophy is a philosophy that focuses more than on metaphysics on the problems of social circumstances. The author focuses on the main areas of his research, which define the thinker as a representative of liberalism with a clear social character. However, his concept of the elite was often interpreted as elitist, close to conservative attitudes, which was the result of too simplistic interpretation of the concepts of «mass» and «elite» in the reasoning of the Spanish philosopher.

The article begins with an analysis of selected aspects of Ortega y Gasset's biography, paying particular attention to pedagogical references in order to better show the evolution of his views and to better understand to what extent different situations of «everyday life» influenced the concepts created by the author. This analysis of his biography focuses on the period whose cut-off date is 1914.

After this contextualization, the assumptions of the concepts developed by the Spanish thinker in this phase of his work will be analyzed, emphasizing the pedagogical elements present in it. This stage of the Spanish thinker's philosophy is often referred to in the literature as the period of «social pedagogy».

Keywords: civic education; José Ortega y Gasset; philosophy of circumstances; social pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2020

Прийнято до друку 24.09.2020